

ANŽELIKA SMETONIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

KELIŲ SKOLINTŲ VEIKSMAŽODŽIŲ (XVI–XVII A. LDK TEKSTŲ PAGRINDU) ANALIZĖ

§ 1. Įvadas. Skoliniai – iš kitų kalbų (ar tarmių) atėję kalbos elementai. Rečiau skolinamos morfemos, sintaksinės konstrukcijos, garsai, kurie vadinami specialiais gramatikos, fonetikos terminais. Dažniausi yra leksikos skoliniai. Lietuvių kalboje tradiciškai skiriamos trys pagrindinės skolinių grupės: germanizmai (elementai iš germanų kalbų), slavizmai (elementai iš slavų kalbų) ir tarptautiniai žodžiai (internacionalizmai) (LKE 2008: 588). Tarptautiniai žodžiai – „bendrinei kalbai priimtini (nelaikomi barbarizmais) skoliniai, kurių svetimą kilmę aiškiai patvirtina bent dalis svarbiausiųjų tarptautinio bendravimo (arba ir klasikinių) kalbų ir kurie neturi neabejotinų skolinimo iš kurios nors gretimos kalbos pėdsakų“ (LKE 2008: 547). Pagrindinis skirtumas tarp tarptautinių žodžių ir kitų skolinių yra jų nagrinėjimas ne pagal artimiausią šaltinį.

Rytų slavų dialektų pagrindu nuo XI iki XIV a. susiformavusi kalba vadinama senąja rusų kalba (iki XI a. Kijevo Rusioje vartota tik bažnytinė slavų kalba), kuri jau XIV a. pradėjo skirtis į rytinius (davusius pradžią rusų kalbai (*великорусский язык*) Maskvos apylinkių šnektų pagrindu) ir vakarinius dialektus (kurių pagrindu vėliau susiformavo baltarusių ir ukrainiečių kalbos) (Супрун, Калюта 1981: 37–61). Pastarieji buvo veikiami kaimynų kalbų ir įgavo naujų ypatybių, todėl galima kalbėti apie XIV a. viduryje LDK teritorijoje senosios rusų kalbos vakarinių dialektų pagrindu besiformuojančią rusėnų kalbą, kurią būtina skirti nuo stačiatikių religiniuose tekstuose vartotos bažnytinės slavų kalbos. Jau XV a. viduryje iš pradžių tik kaip kanceliarinė LDK kalba ji pradėta vartoti gana plačiai (Темчинас 2012: 47). Po unijų su Lenkija rusėnų kalbos pozicijos LDK pradėjo silpti, o XVII a. pabaigoje (1696 m.) oficialia tapo lenkų kalba. Rusėnų kalba, išstumta iš rašytinių LDK raštų, egzistuoti galėjo tik kaip šnekamoji, tačiau dėl ja šnekančių žmonių skaičiaus sumažėjimo ir toliau nyko (Супрун, Калюта 1981: 43).

Rytų slavų periodizaciją galima suskirstyti į grupes ir jomis remiantis apibrėžti skolinių klodus: 1) ikirašytinis periodas, trukęs maždaug iki X a. (seniausi lietuvių kalbos slavizmai yra IX–XI a. skoliniai iš rytų slavų vakarinių dialektų, pvz., *muilas* < *mylo*, *stiklas* < *stbĭklo*, *lenkas* < *lęchъ* (LKE 2008: 503)); 2) homogeniškas rytų slavų periodas, trukęs iki XIII a.; 3) nuo XIII iki XIV a. galima kalbėti apie lietuvių kalbos skolinius iš senosios rusų kalbos; 4) atsiradus specifinėms rytų slavų kalbų ypatybėms ir suskilus senajai rusų kalbai,

susiformuoja rusėnų kalba (kitaip dar vadinama kanceliarine slavų kalba, senąja baltarusių kalba, senąja ukrainiečių kalba (Чекмонас 1988: 44, 53)). Pastarasis laikotarpis šiam darbui svarbiausias, nes senieji lietuvių raštai rašyti XVI–XVII a., kol LDK teritorijoje rusėnų kalbos pozicijos buvo tvirtos.

Lietuvių kalbos skoliniai, ypač slavizmai, yra aptarti senųjų raštų leksikos kontekste (Palionis 1967; Zinkevičius 1988). Neretai slavizmai yra minimi darbuose, skirtuose konkrečioms autoriams (Zinkevičius 1974; Pociūtė 2004). Apie slavizmų kilmę užsimenama ir kituose darbuose (Fraenkel 1962; Kardelis 2003; Otrębski 1965; Pokorny 1959; Sabaliauskas 1990; Smoczyński 2007; Urbutis 1992; Urbutis 1993).

Tyrinėjant slavizmus, viena iš didžiausių problemų yra ta, kad neretai jų atitikmenų slavų kalbose morfologinė ir fonetinė išraiška yra tokia panaši, kad skolinimosi šaltinio nustatyti neįmanoma. Vienas iš svarbiausių rytų slavų raidos etapų buvo nosinių balsių denazalizacija, t. y. **ǫ* virto *u*, **ę* – *'a*. Tuo tarpu lenkų kalba ir šiandien turi nosinius balsius, nors jų kokybė ir distribucija yra pakitusi (Чекмонас 1988, 144–146). Lenkų kalbos [*en*], [*em*] ir [*on*], [*om*] lietuvių kalboje atliepiami kaip *en* / *em* ir *on* / *om*, ir būtent šių balsių atliepimas rodo, ar skolinys atėjęs iš lenkų, ar iš rytų slavų kalbos. Šiame straipsnyje aptariami kai kurie skoliniai iš rytų slavų kalbų, kurių kelias į lietuvių kalbą nekelia abejonių dėl fonologijos dėsnių. Šie veiksmažodžiai galėtų būti interpretuojami dvejopai – kaip skoliniai iš rytų slavų ir kaip lietuvių kalbos vediniai iš rusėnų kalbos vardažodžių. Pastarajai grupei veiksmažodžiai gali būti priskirti dėl priesagų *-y-/-i-* (atitiktų len. *-i-/-y-*, rytų sl. *-u-/-bi-*). Tokiais atvejais reikalingas platesnis lietuvių kalbos darybos tendencijų nagrinėjimas.

Medžiaga straipsniui buvo renkama iš XVI–XVII a. LDK raštų indeksų (Mikalojaus Daukšos „Postilla Catholica“ (Kudzinowski 1977); Mikalojaus Daukšos „Kathechismas arba mokslas kiekvienam krikščionii priwalvs“ (Jakšienė, Palionis 1995); Konstantino Sirvydo „Dictionarium trium linguarum“ (Pakalka 1979, 1997); Konstantino Sirvydo „Punktay sakimu“ (Specht 1929); Samuelio Boguslavo Chilinskio Naujojo Testamento (Kudzinowski 1964); „Knygos Nobažnystės“ leksika (I dalis)“ (Jakulis 1995)) bei elektroninių raštų šaltinių (Saliarono Mozerkos Slavočinskio „Giesmes tikieimvy katholickam pridiarancias“, Jono Jaknavičiaus „Ewangelie Polskie y Litewskie“), skolinių šaltinių buvo ieškoma atitinkamo amžiaus slavų kalbų žodynuose, lenkų, baltarusių, ukrainiečių, rusų kalbų tarmių žodynuose¹, atsižvelgiama ir į paplitimo lietuvių tarmėse faktus.

1.1. Dėl medžiagos apimties straipsnyje aptariami tik keli lietuvių kalbos veiksmažodžiai, paliudyti LDK senuosiuose raštuose: *būbnyti*, *-ija*, *-ijo*; *sūdyti*, *-ija*, *-ijo*; *triūbyti*, *-ija*, *-ijo*. Šie veiksmažodžiai galėtų būti vertinami kaip skoliniai, atėję iš rytų slavų. Iš vakarų slavų, t. y. lenkų, jų kildinti neleidžia fonologija. Iš etimologinio slavų kalbų žodyno ir lyginant lietuvių kalbos tekstus su

vertimais iš / į lenkų kalbą (jeigu tai įmanoma) aiškėja, kad jų atitikmenys šioje vakarų slavų kalboje turėtų nosinius balsius: *bębnić, sądzić, sędzić, trąbić, trębić*, o tai skolinimasi iš lenkų kalbos daro neįmanomą. Kita vertus, *būbnyti, sūdyti, triūbyti* gali būti interpretuojami kaip galimi lietuvių kalbos vediniai, o ne skoliniai, nes priesagos *-y(ti), -i(ja)* būdingos ne tik skoliniams, bet ir lietuvių kalbos vediniams (Otrębski 1965: 390–394). Daryba lietuvių kalboje ypač tikėtina, kai tuose pačiuose senuosiuose raštuose yra užfiksuoti vardažodžiai (šiuo atveju *būbnas, sūdas, triūbà*), kurie galėtų būti minėtųjų veiksmažodžių pamatiniais žodžiais.

§ 2. Būbnyti, -ija, -ijo. Veiksmažodis *būbnyti, -ija, -ijo* lietuvių kalboje vartojamas **reikšmėmis**: 1. ‘būgną mušti, šiaip kuo belsti’; 2. ‘prk. plačiai kalbėti (apie ką)’ (LKŽ).

Būbnyti, -ija, -ijo paliudytas **senuosiuose lietuvių kalbos raštuose**: a) vertimai iš lenkų kalbos: S. M. Slavočinskio giesmynas (Vilnius, 1646); b) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642). Skolinys paliudytas vidurinio ir rytinio lietuvių kalbos senųjų raštų variantuose.

Lietuvių kalbos tarmės¹¹: *būbnyti, -ija, -ijo* vartojami vakarų aukštaičių kauniškių patarmėje (Vilkaviškio r.: Geistarai). Antroji reikšmė užfiksuota rytų aukštaičių vilniškių patarmėje (Ignalinos r.: Paringys).

Senųjų slavų kalbų duomenys: brus. *бубниту* ‘біць у бубен, барабаниць’ (HSBM T.2, 231); ukr. *бубниту* ‘бить (в барабан)’ (MDSUM T. 1, 71); len. *bębnić* 1. ‘bić w bęben’; 2. ‘przygrywać, grać’ (SPol T. 2, 85); len. *bębnić* ‘bić w bęben’ (SJP XVII).

Slavų kalbų tarmių duomenys: brus. *бубніць, бубнець* (ESBM T.1, 396); ukr. *бубніти* ‘розбухати, набухати’ (ESUM T.1, 275); len. *bębnić* 1. ‘bić w bęben, wydawać głos podobny do bębnienia’; 2. ‘uderzać czyniąc łoskot’; 3. ‘głosić, rozgłaszać’ (SGP T. 2,1, 100); len. *bębnić* ‘bić, tłuc’ (SGPK T. 1, 70); len. *bębnić* 1. ‘bić w bęben’; 2. ‘stukać, uderzać, dzwonić’; 3. ‘źle grać na fortepianie, tłuc w klawisze’; 4. ‘szeroko rozgłaszać, rozgadywać, trąbić’; 5. ‘brzęczeć, beczeć, bzykać, buceć, huczeć, brzmieć’; 6. ‘komu w ucho a. nad uchem – powtarzać jedno w kółko, klektać; suszyć, nabijać głowę, beczeć, brzęczeć’; 7. ‘(o gołębiach) gruchać’; 8. ‘bić, tłuc, batożyć’; 9. ‘B. pszczoły = wypędzać je z ula do koszyka uderzaniem pałek’; 10. ‘myśl. (o wilku) = padać zaraz po strzale’ (SJP T. 1, 140); rus. *бубнить* 1. ‘говорить’; 2. ‘бранить’; 3. ‘звонить, звенеть, барабанить’; 4. ‘бить, колотить кого-либо’ (SRNG T.3, 234).

Iš pateiktų slavų kalbos žodžių kaip galimas *būbnyti* atitikmuo nenagrinėtinas baltarusių kalbos veiksmažodis *бубнець*, nes jis lietuvių kalboje duotų skolinį su kitokia priesaga – *°būbnėti*. K. Sirvydo žodyne veiksmažodžio *būbnyti* bendratis randama prie lenkų kalbos įrašo *bębić* ‘būgną mušti, šiaip kuo

belsti'. Tai reiškia, kad ir K. Sirvydas įžvelgė sąsają tarp lietuvių kalbos žodžio *būbnyti* ir lenkų kalbos *bębić*. Senojoje lenkų kalboje paliudytas veiksmažodis *bębnić* dėl [em] negalėtų būti skolinio *būbnyti* šaltiniu, nors šių abiejų žodžių semantika itin panaši.

Žodžių reikšmės lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie	len.	rus ėnų	br us.	u kr.	r us.
1. būgną mušti, šiaip kuo belsti;	+ ⁱⁱⁱ /+	+/+	+/0	0/+	0/-	-/+
2. prk. plačiai kalbėti (apie ką); skelbti;	-/+	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
3. brinkti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/+	-/-
4. sakyti; zyzti, kartoti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/+
5. keiktis;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
6. skambėti; skambinti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/+
7. mušti ką nors; trunkyti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/+
8. groti; blogai groti fortepijonu;	-/-	+/+	-/0	0/-	0/-	-/-
9. burgzti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
10. burkuoti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
11. bitininkystės terminas;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
12. medžioklės terminas.	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-

Semantika rodo, kad lietuvių kalbos *būbnyti* turi daugiau panašumų su lenkų kalbos *bębnić*, nei su rusėnų *бубнѹти*, galimu skolinio šaltiniu, t. y. reikšmė 'prk. plačiai kalbėti (apie ką)' randama tik lietuvių kalbos ir lenkų kalbos tarmėse. Kadangi tikėtinas tik skolinimasis iš rytų slavų, pastarasis panašumas galėtų būti paaiškintas kaip vėlesnio kontakto rezultatas.

Priesaga *-y(ti)* yra dari, lietuvių kalboje apstu šios priesagos žodžių, kurie net nėra skoliniai (pvz., *braižyti*), tačiau dažniausiai tai būna nelygiaskiemieniai žodžiai. Anot J. Otrębskio, priesaginių tipo *-y(ti)* veiksmažodžių su praes. priesaga *-i(ja)* nėra daug, tačiau vis dėlto pasitaiko (Otrębski 1965: 390). Kyla klausimas, ar *būbnyti* yra skolinys, ar jau lietuvių kalbos darinys iš pasiskolinto vardažodžio. Kai senuosiuose raštuose neaptinkama galimo pamatinio žodžio, turima reikalų su neabejotinu skoliniu. Šiuo atveju reikalingas nagrinėjimas, kad būtų parodyta, jog aptariamasis veiksmažodis yra skolinys ar lietuvių kalbos vedinys, nes senuosiuose raštuose yra paliudytas daiktavardis *būbnas* su **reikšmėmis** 1. 'būgnas'; 2. 'prk. plika vieta, kur nėra žolės, kriaušius'; 3. 'kortų spalva' (LKŽ).

Raštai: a) vertimai iš lenkų kalbos: „Knyga nobažnystės“ (Kėdainiai, 1653; Karaliaučius, 1684); b) vertimai iš kitų kalbų: M. Mažvydo katekizmas (Karaliaučius, 1547); c) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642). Skolinys yra paliudytas visuose senųjų lietuvių kalbos raštų variantų šaltiniuose.

Lietuvių kalbos tarmės: daiktavardis vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių (Vilkaviškio r.: Geistarai) patarmėje. Taip pat pietų aukštaičių (Varėnos r.: Liškiava; Varanavo r., Baltarusija: Armoniškėse) patarmėje.

Senųjų slavų kalbų duomenys: brus. *бубень* 1. ‘ударны музычны інструмент, бубен, барабан’; 2. ‘валік у калодзежы, на які навіваецца ланцуг’ (HSBM T. 2, 230); len. *bęben* 1. ‘perkusyjnny instrument muzyczny; ’; 2. ‘naczynie do przechowywania płynów’ (SPol T. 2, 84); len. *bqben, buben* ‘tympanum’ (SS T. 1, 77); len. *bęben* 1. ‘instrument muzyczny’; 2. ‘duże naczynie, bukłak’; 3. ‘brzuch’; 4. ‘otyłe dziecko’; 5. ‘zadek’ (SJP XVII); rus. *бубень, бжбень, бубонь, бубень* ‘tympanum’ (SDJ T. 1, 1, 188); rus. *бубень* ‘ударный инструмент’ (SRJ XI–XVII T. 1, 343); rus. *боубень, боубень* ‘бубен’ (SDJ XI–XIV T. 1, 321).

Slavų kalbų tarmių duomenys: brus. *бубен* ‘бубен’ (ESBM T.1, 396); len. *bęben* 1. ‘instrument muzyczny, perkusyjnny o kształcie szerokiego, płaskiego walca, którego obydwia otwory są obciążone skórą’; 2. ‘niegrzeczne, dokuczliwe dziecko, bachor’; 3. ‘urządzenie mające kształt walcowaty lub cylindryczny, stanowiące część następujących maszyn i urządzeń’; 4. ‘rodzaj sita’; 5. ‘sieć, przypominająca kształtem bęben’; 6. ‘duży brzuch’; 7. ‘przrząd do robienia koronek’; 8. ‘wał do nawijania osnowy w warsztacie tkackim’; 9. ‘rodzaj naczynia’; 10. ‘gatunek grusz’; 11. ‘pagórek, wzniesienie na polu’; 12. ‘bębel w wodzie’ (SGP T. 2, 1, 96); len. *bęben* (SGPK T. 1, 70); len. *bęben* 1. ‘instrument muzyczny, perkusyjnny, kocioł, taraban, tołumbas’; 2. ‘bębnienie, odgłos bębnów’; 3. ‘prow. a) licytacja, sprzedaż przymusowa; b) werbunek, pobór do wojska’; 4. ‘brzuch wydęty’; 5. ‘brzuchal, opój, opas’; 6. ‘żart. tylek’; 7. ‘dzieciak, berbec, bachor’; 8. ‘bania, dzban, butla, gąsior, sakwa na płyn’ (SJP T. 1, 140); rus. *бубен* 1. ‘барабан’; 2. ‘круглый лубочный короб с кожаным дном’; 3. ‘подушка для плетения кружев’; 4. ‘о болтуне’ (SRNG T. 3, 232).

Žodžių reikmės lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie.	len.	rusėnų	brus.	ukr.	rus.
1. būgnas;	+/+	+/+	+/0	0/+	0/-	+/+
2. prk. plika vieta, kur nėra žolės, kriaušius;	-/+	-/-	-/0	0/-	0/-	-/-
3. kortų spalva;	(+)/+	-/-	-/0	0/-	0/-	-/-
4. šulinio būgnas, ant kurio vyniojama grandinė;	-/-	-/-	+/0	0/-	0/-	-/-
5. koks nors cilindro formos prietaisas;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
6. apvali dėžė iš žievės su odiniu dugnu;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
7. apie plepų žmogų;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
8. indas skysčiams laikyti; didelis indas;	-/-	+/+	-/0	0/-	0/-	-/-

9. būgnijimas, būgno garsas;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
10. turto išpardavimas;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
11. šaukimas į kariuomenę;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
12. išsipūtęs pilvas; pilvas;	-/-	+/+	-/0	0/-	0/-	-/-
13. girtuoklis;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
14 juok. užpakalis;	-/-	+/+	-/0	0/-	0/-	-/-
15. vaikas; storas vaikas;	-/-	+/+	-/0	0/-	0/-	-/-
16. sieto rūšis;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
17. tinklas, primenantis būgną;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
18. prietaisas nėriniam daryti;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/+
19. siuvimo pramonėje naudojamas prietaisas;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
20. kriaušių rūšis;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
21. kalnas, pakalnė;	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
22. burbulas vandenyje.	-/-	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-

K. Sirvydo žodyne *būbnas* pateikiamas kaip vertimas iš lenkų kalbos *bęben* ‘būgnas’, taigi šio autoriaus pasirinkimas ir senosios lenkų kalbos duomenys sutampa. Reikėtų neatsižvelgti į pateiktus senosios rusų kalbos žodį *бжбѣнь* lenkų kalbos duomenis, nes jo fonetika neatitinka skolinio *būbnas*. Tačiau visi aukščiau minimi žodžiai, tarp jų ir rusėnų kalbos *бубень*, kuris ir paskolintas lietuvių kalboje, taip pat kildinamas iš praslavų **bǫbъnъ* / **bǫbъno* (ESSJ T. 2, 232). Viename senosios lenkų kalbos žodyne pateikiamas lenkų kalbos daiktavardis *buben*, kuris taip pat galėtų būti skolinio šaltiniu, bet kadangi toks daiktavardis itin retas, labiau tikėtina kilmė iš rusėnų kalbos.

Abu žodžiai – veiksmožodis *būbnyti* ir daiktavardis *būbnas* – randami vidurinio ir rytinio raštų variantų lietuvių kalbos šaltiniuose. Paplitimas lietuvių kalbos tarmėse taip pat panašus – abu žodžiai užrašyti vakarų aukštaičių kauniškių šnektoje. Veiksmožodis užrašytas ir rytų aukštaičių vilniškių šnektoje, o skolinys *būbnas* – ir pietų aukštaičių patarmėje. Visa tai tik didina tikimybę, kad *būbnyti* yra lietuvių kalbos vedinys.

Žodžių reikšmių lietuvių kalboje lyginimas:

<i>Būbnyti</i>	lie.	<i>Būbnas</i>	lie.
1. būgną mušti, šiaip kuo belsti;	+/+	1. būgnas;	+/+
2. prk. plačiai kalbėti (apie ką); skelbti;	-/+		
		2. prk. plika vieta, kur nėra žolės, kriaušius;	-/+
		3. kortų spalva.	(+)/+

Senuosiuose lietuvių kalbos raštuose vartojama tik pirmoji veiksmažodžio reikšmė, tokia pat reikšmė paliudyta slavų kalbose. Antroji veiksmažodžio reikšmė neaptinkama nei slavų kalbose, ji negali būti paaiškinama ir remiantis daiktavardžiu *būbnas*. Tokiu atveju *būbnyti* su reikšme ‘būgną mušti, šiaip kuo belsti’ gali būti vertinamas ir kaip skolinys, ir kaip lietuvių kalbos derivatas. Jeigu *būbnyti* būtų nagrinėjamas kaip vedinys, jis būtų siejamas su *būbnas* ir jo reikšme ‘būgnas’ (irgi vartojama senuosiuose raštuose). Tokiu atveju *būbnyti* turėtų būti laikomas instrumentinės reikšmės (‘būgną mušti, šiaip kuo belsti’) vediniu. Šiai grupei paprastai priklauso denominatyvai iš konkrečiųjų daiktavardžių, bet jai nėra būdingos priesagos *-y(ti)*, *-i(ja)*, *-i(jo)*, paprastai tai esti *-y(ti)*, *-o*, *-ė*. Iš Daukšos postilės žinomas lygiaskiemenis veiksmažodis *vaistyti*, *-ija*, *-ijo* : *vaistas* DP (gydyti vaistais), bet tai tėra variantas šalia įprastesnių formų *vaistyti*, *-o*, *-ė*; *vaistyti*, *vaisto*, *vaistė*.

-Y(ti), *-i(ja)*, *-i(jo)* vediniai pradėti daryti iš *-ĩ-* kamieno vardažodžių (*dalyti* : *dalis*; *rūdyti* : *rūdis*), bet vėliau pamatinis žodis galėjo būti ne tik šio kamieno (Skardžius 1996: 529–534). Taigi, žvelgiant iš lietuvių kalbos darybos perspektyvos, *būbnyti* galėtų būti vediniu iš *būbnas*. Kirčiavimas taip pat nepaneigtų, kad šis veiksmažodis nėra vedinys – lygiaskiemeniai *-y(ti)* tipo denominatyvai, išvesti iš *-ĩ-* kamieno daiktavardžių, kirčiuojami priesagoje, kitokių kamienų pamatinių žodžių vediniai (tarp jų ir *būbnas*) kirčiuojami šaknyje, pirmajame skiemenyje. Be to, ryški tendencija, kad priegaidė paprastai yra cirkumfleksinė, tokio tipo vediniai yra seni (Otrębski 1965: 390). *Būbnyti* ir *būbnas* rodo tą patį kirčiavimą, bet reikia turėti omenyje, kad slavizmai apskritai lietuvių kalboje yra linkę gauti cirkumfleksą.

Būbnyti galėtų būti vertinamas tik kaip instrumentinės reikšmės vedinys, bet J. Otrębskis teigia, jog *-y(ti)*, *-i(ja)* denominatyvai paprastai yra faktityvai arba mutatyvai, instrumentinės reikšmės vedinių jis nemini, pastarajai kategorijai priesagos *-y(ti)*, *-i(jo)* nėra būdingos. Be to, lietuvių kalbos *-y(ti)*, *-i(ja)* veiksmažodžiai turi atitikmenų slavų kalbose, t. y. *-i-* pagrindo pasiskolinti veiksmažodžiai lietuvių kalboje gauna priesagas *-y(ti)*, *-i(ja)*, tokių skolinių lietuvių kalboje gana daug (Otrębski 1965: 390). Dėl šios priežasties *būbnyti* vertintinas kaip lietuvių kalbos skolinys iš rytų slavų, o ne vedinys iš daiktavardžio *būbnas*.

Lenkų kalbos *bębnić* ‘mušti būgną, triukšmauti’, čekų *bubeniti* ‘mušti būgną’, ukrainiečių *бубніти* ‘mušti būgną’, baltarusių *бубніць* ‘mušti būgną’ ir t. t. yra paveldėti iš slavų prokalbės **bǫbьniti* (ESSJ T. 2, 232). *Būbnyti* puikiai atspindi, kodėl tam tikrais atvejais veiksmažodis negali būti kildinamas iš lenkų kalbos – lenkų kalbos *[en]*, *[em]* būtų atliepiamas *[en]*, *[em]* ir skolinys skambėtų, pavyzdžiui, **bembnyti*. Kirčiuotas ilgasis *[u]* kirčiuotoje pozicijoje, bent jau remiantis rytų aukštaičių tarmėmis, rodo dėsninę rytų slavų *[u]* atliepimą (Kardelis 2003: 103). Antroji *būbnyti* reikšmė,

aptinkama lietuvių kalbos tarmėse, galėtų būti jau vėlesnio kontakto su lenkų kalbos tarmėmis rezultatas.

§ 3. Sūdyti, -ija, -ijo. Lietuvių kalbos senuosiuose raštuose yra paliudytos visos pagrindinės veiksmažodžio *sūdyti, -ija, -ijo* formos. Šis veiksmažodis lietuvių kalboje turi keturias **reikšmes**: 1. ‘nagrinėti bylą teisme, teisti’ (LKŽ, Kudzinowski); 2. ‘smerkti’ (LKŽ, Kudzinowski); 3. ‘spręsti, manyti’ (LKŽ); 4. ‘patarti’ (LKŽ, Kudzinowski).

Raštai: a) vertimai iš lenkų kalbos: M. Daukšos katekizmas (Vilnius, 1595); M. Petkevičiaus katekizmas (Vilnius, 1598); M. Daukšos postilė (Vilnius, 1599); Morkūno postilė (Vilnius, 1600); J. Jaknavičiaus „Lenkiškos ir lietuviškos evangelijos“ (Vilnius, 1647); „Knyga nobažnystės“ (Kėdainiai, 1653; Karaliaučius, 1684); S. M. Slavočinskio giesmynas (Vilnius, 1646); b) vertimai iš kitų kalbų: M. Mažvydo katekizmas (Karaliaučius, 1547); B. Vilento „Enchiridionas“ (Karaliaučius, 1579); B. Vilento „Epistolos ir Evangelijos“ (Karaliaučius, 1579); Bretkūno postilė (Karaliaučius, 1591); S. Vaišnoras „Žemčiūga teologiška“ (Karaliaučius, 1600 m.); Chilinskio Biblija (Londonas, 1660); c) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642); K. Sirvydo „Punktai sakymų“ (Vilnius, 1629, 1644); buv. Karaliaučiaus archyvo rankraštis (vadinamas A. Krauzės) vokiškai lietuviškas XVII a. žodynas. Veiksmažodžio paliudijimų yra visuose lietuvių kalbos senųjų raštų variantuose.

Lietuvių kalbos tarmės: *sūdyti, -ija, -ijo* užrašytas ir lietuvių kalbos patarmėse: šiaurės žemaičių kretingiškių (Kretingos r.: Darbėnai), telšiškių (Skuodo r.: Mosėdis); vakarų aukštaičių kauniškių (Marijampolė); pietų aukštaičių (Gardino sr.: Rodūnia); rytų aukštaičių panevėžiškių (Panevėžio r.: Ramygala).

Senųjų slavų kalbų duomenys: brus. *cydumu, cydumь* 1. ‘судзіць, даваць прававую ацэнку’; 2. ‘быць на пасадзе суддзі’; 3. ‘меркаваць, лічыць’; 4. ‘даць магчымасць’ (HSBM T.33, 46); ukr. *coyduму, cydumu, coyduмь, suditi* ‘судити’ (SSM T.2, 398); ukr. *cydumu* ‘судить; считать’ (MDSUM T.2, 376); len. *sądzić, sądzić* 1. ‘orzekać o czyjejś winie (lub niewinności), wydawać wyrok, też rozpatrywać sporną sprawę’; 2. ‘wymierzać sprawiedliwość, sprawować władzę sądowniczą’; 3. ‘mniemać, uważać, mieć zdanie o kimś, o czymś’ (SS T. 8, 133); len. *sądzić* 1. ‘stawiać przed sądem, wydawać wyrok zgodny z prawem, skazywać na karę sądownie’; 2. ‘wydawać sąd, opinię o kim, o czym; osądzać, oceniać’; 3. ‘mniemać, przypuszczać’ (SJP XVII); rus. *cydumu* 1. ‘рассуждать (рассудить), решать (решить)’; 2. ‘толковать (истолковать)’; 3. ‘осуждать, хулить’; 4. ‘судить, подвергать (подвергнуть) суду кого-л.’; 5. ‘производить (произвести) суд, разбирать (разобрать) дело, тяжбу’; 6. ‘назначать (назначить) по суду, присуждать (присудить)’; 7. ‘ведать в судебном

отношении, иметь право суда'; 8. 'осуществить правосудие, дать судебную защиту кому-л.'; 9. 'осуждать (осудить); карать (покарать), наказывать (наказывать)'; 10. 'постановлять (постановить), принимать (принять) решение'; 11. 'определить, указать'; 12. 'предназначить, предопределить (о Боге)'; 13. 'править, управлять'; 14. 'стоять' (SRJ XI–XVII T.28, 259).

Slavų kalbų tarmių duomenys: brus. *судзіць* 1. 'меркаваць, абмяркоўваць'; 2. 'асуджаць, ганіць'; 3. 'разглядаць правінанасць, злачынства ў судовым парадку' (ESBM T. 13, 22); ukr. *судуму* (ESUM T. 13, 22); len. *сądzić, sądzić* 1. 'myśleć, uważać, mniemać, rozumieć, twierdzić, utrzymywać'; 2. 'brać, mieć, poczytywać, uważać za kogo, za co'; 3. 'wadać sąd, wyrokować, wnosić, wnioskować, wypowiadać zdanie, wyrabiać sobie pojęcie'; 4. 'przysądzać, przyznawać'; 5. 'przeznaczyć'; 6. 'posądzać, krytykować' (SJP T. 6, 39); rus. *судить* 1. 'делать, творить что-л.'; 2. 'советовать сделать что-л.'; 3. 'сплетничать'; 4. 'бранить кого-л.'; 5. 'понимать, соображать'; 6. 'разрешать споры, конфликты, выносить приговор' (SRNG T. 42, 165).

M. Daukša *sūdyti*, versdamas postilę, vartojo vietoj lenkų kalbos žodžių *sądzić, szacować, osądzić, posądzać, pobudzać*. K. Sirvydo žodyno leidimuose *sūdyti* pateikiamas kaip vertimas iš lenkų *sądzić urzędownie, rozsądzić, sądzić*. „Punktų sakymų“ lenkiškame tekste taip pat vartojamas veiksmažodis *sądzić*. Pastarasis lenkų kalbos veiksmažodis ir rytų slavų *судуму, судить, соудуму, соудить* yra slavų kalbų veldiniai. Tą liudija ir jų panaši semantika.

Žodžių reikšmės lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie.	len.	rusėnų	brus.	ukr.	rus.
1. nagrinėti bylą teisme, teisti;	+/+	+/+	+/0	0/+	0/+	+/+
2. smerkti;	+/+	+/+	-/0	0/+	0/-	+/+
3. spręsti, manyti;	+/-	+/+	+/0	0/+	0/-	+/-
4. patarti;	+/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/+
5. priteisti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	+/-
6. turėti teisę į teismą;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
7. įvykdyti teisingumą;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
8. nubausti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
9. nurodyti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
10. (apie Dievą) skirti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
11. valdyti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
12. statyti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
13. daryti, kurti ką nors;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
14. skleisti paskalas;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
15. suprastai, suvokti;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+
16. suprastai, teigti;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
17. laikyti kuo nors;	-/-	-/+	-/0	0/-	0/-	-/-
18. būti teisėju;	-/-	-/-	+/0	0/-	0/-	-/-
19. duoti galimybę.	-/-	-/-	+/0	0/-	0/-	-/-

Lenkų kalba kaip galimas *sūdyti* šaltinis nenagrinėtina dėl [en] ir [on] atliepimo lietuvių veiksmažodyje nebuvimo, nors semantikoje bendrumų tarp lenkų kalbos ir lietuvių kalbos duomenų yra daugiau nei su rusėnų. Šis faktas byloja, kad, jeigu *sūdyti* vertintinas kaip skolinys, jis priklauso senesniai klodui – t. y. skoliniam iš senosios rusų kalbos. Tą liudija identiška senosios rusų kalbos *cydumu* ir lietuvių kalbos *sūdyti* semantika. Vis dėlto pastarąjį veiksmažodį būtina apžvelgti ir kaip galimą lietuvių kalbos vedinį, nes šioje kalboje paliudytas daiktavardis *sūdas* su **reikšmėmis** 1. ‘visuomenės, valstybės organas byloms spręsti, teismas; teismo patalpos’ (LKŽ, Kudzinowski); 2. ‘teismo procesas’ (LKŽ); 3. ‘teismo sprendimas, nuosprendis, bausmė’ (LKŽ); 4. ‘teisėjas’ (LKŽ); 5. ‘nuomonės reiškimas, vertinimas’ (LKŽ, Kudzinowski), galintis būti vedinio pamatu.

Raštai: a) vertimai iš lenkų kalbos: M. Daukšos katekizmas (Vilnius, 1595); M. Petkevičiaus katekizmas (Vilnius, 1598); M. Daukšos postilė (Vilnius, 1599); Morkūno postilė (Vilnius, 1600); J. Jaknavičiaus „Lenkiškos ir lietuviškos evangelijos“ (Vilnius, 1647); „Knyga nobažnystės“ (Kėdainiai, 1653; Karaliaučius, 1684); S. M. Slavočinskio giesmynas (Vilnius, 1646); b) vertimai iš kitų kalbų: M. Mažvydo katekizmas (Karaliaučius, 1547); Bretkūno Biblija (rankraštis, 1590); S. Vaišnorio „Žemčiūga teologiška“ (Karaliaučius, 1600 m.); Chilinskio Biblija (Londonas, 1660); c) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642); K. Sirvydo „Punktai sakymų“ (Vilnius, 1629, 1644); buv. Karaliaučiaus archyvo rankraštis (vadinamas A. Krauzės) vokiškai lietuviškas XVII a. žodynas. Paliudijimų yra visuose lietuvių kalbos senųjų raštų variantuose.

Lietuvių kalbos tarmės: *sūdas* užrašytas vakarų aukštaičių kauniškių (Vilkaviškis; Vilkaviškio r.: Bartninkai; Marijampolė; Šakių r.: Lekėčiai) ir šiauliškių (Šiaulių r.: Gruzdžiai); pietų aukštaičių (Alytus); rytų aukštaičių panevėžiškių (Biržų r.: Vabalninkas); šiaurės žemaičių kretingiškių (Kretingos r.: Darbėnai); pietų žemaičių raseiniškių (Raseiniai) patarmėse.

Senųjų slavų kalbų duomenys: brus. *судъ* 1. ‘орган, які разглядае судовыя справы’; 2. ‘судовае разбіральніцтва, судовы працэс’; 3. ‘пастанова суда, прысуд’; 4. ‘судовае памяшканне’ (HSBM T.33, 51); ukr. *судь, соудь, суд* ‘суд’ (SSM T.2, 399); ukr. *судь* 1. ‘суд’; 2. ‘приговор’; 3. ‘суждение, мнение’ (MDSUM T.2, 376); len. *sqd* 1. ‘instytucja wymiaru sprawiedliwości, osoba lub zespół powołany do wymiaru sprawiedliwości’; 2. ‘władza sądowa, jurysdykcja, ’; 3. ‘rozprawa sądowa, roki sądowe, postępowanie sądowe’; 4. ‘miejsce sprawowania władzy instytucji sprawiedliwości’; 5. ‘wyrok, orzeczenia sądu, orzekanie w sporze sądowym, też wydawanie wyroku’; 6. ‘mniemanie, poglądy’ (SS T. 8, 125); rus. *судь* 1. ‘рассуждение, суждение, мнение’; 2. ‘постановление, решение’; 3. ‘воля, желание, решение’; 4. ‘толкование, истолкование’; 5. ‘хула, осуждение’; 6. ‘распря, спор’; 7. ‘судебное разбирательство, расследование виновности’; 8. ‘судебное дело,

тяжба'; 9. 'запись судебного разбирательства'; 10. 'судебная деятельность, судопроизводство' (SRJ XI–XVII T. 28, 244).

Slavų kalbų tarmių duomenys: brus. *cyd* 1. 'орган для разгляду судовых спраў'; 2. 'судовы працэс'; 3. 'думка, меркаванне'; 4. 'лёс, накаванне' (ESBM T. 13, 20); ukr. *cyd* (ESUM T. 5, 466); len. *sąd* (SGPK T. 5, 106); len. *sąd* 'sądzenie sprawy, sądenie spraw, sesja sądowa, kadencja sądowa' (SJP T. 6, 37); rus. *cyd* 1. 'суждение, высказывание'; 2. 'решение, выносимое судьей; приговор'; 3. 'пересуды, сплетни'; 4. 'беседа, разговор' (SRNG T. 42, 155).

M. Daukšos postilės skolinys *sūdas* vartojamas ten, kur J. Vujeko postilėje, vertimo šaltinyje, randami lenkų kalbos žodžiai *sąd* 'teismo procesas, organas', *rozsądek* 'protas, sąmonė'. K. Sirvydas šį skolinį pateikia kaip vertimą iš lenkų kalbos daiktavardžio *sąd*. „Punktuose sakymų“ taip pat vartojama *sąd*. Lenkų kalbos daiktavardis *sąd*, nors semantiškai labai artimas lietuvių *sūdas*, kaip skolinio šaltinis nenagrinėtinas dėl nosinio balsio. Greičiausiai skolinys iš rytų slavų LDK teritorijoje buvo veikiamas lenkų kalbos.

Žodžių semantika lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie.	len.	rusėnų	brus.	ukr.	rus.
1. visuomenės, valstybės organas byloms spręsti, teismas; teismo patalpos;	+/+	+/+	+/0	0/+	0/+	+/-
2. teismo procesas;	(+)/+	+/+	+/0	0/+	0/+	+/-
3. teismo sprendimas, nuosprendis, bausmė; sprendimas;	+/+	+/-	+/0	0/-	0/-	+/+
4. teisėjas;	+/+	+/-	-/0	0/-	0/-	-/-
5. nuomonės reiškimas, vertinimas; nuomonė;	+/-	+/-	+/0	0/-	0/-	+/+
6. valia, noras;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
7. aiškinimas;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
8. peikimas;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
9. kivirčas;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
10. teismo proceso užrašymas;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
11. teisinė veikla;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	+/-
12. galvojimas;	-/-	-/-	-/0	0/+	0/-	-/-
13. likimas; bausmė;	-/-	-/-	-/0	0/+	0/-	-/+
14. paskalos;	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/-
15. pokalbis	-/-	-/-	-/0	0/-	0/-	-/+

Sūdyti ir *sūdas* vartojami visuose lietuvių kalbos senųjų raštų variantuose, jų užrašymas lietuvių kalbos tarmėse mažai skiriasi: abu užfiksuoti šiaurės žemaičių, vakarų aukštaičių, pietų aukštaičių

patarmėse, daiktavardis dar užrašytas ir pietų žemaičių raseiniškių šnekteje, o veiksmažodis – rytų aukštaičių panevėžiškių. Visa tai bylotų apie galimą darybinę ryšį tarp šių dviejų žodžių.

Žodžių reikšmių lietuvių kalboje lyginimas:

<i>Sūdyti</i>	lie.	<i>Sūdas</i>	lie.
1. nagrinėti bylą teisme, teisti;	+/+	3. teismo sprendimas, nuosprendis, bausmė; sprendimas;	+/+
2. smerkti;	+/+	5. nuomonės reiškimas, vertinimas; nuomonė.	+/-
3. spręsti, manyti;	+/-		
4. patarti;	+/-		
		1. visuomenės, valstybės organas byloms spręsti, teismas; teismo patalpos;	+/+
		2. teismo procesas;	(+)/+
		4. teisėjas.	+/+

Veiksmažodis *sūdyti* lietuvių kalbos raštuose vartojamas keturiomis reikšmėmis, kelios iš jų paliudytos ir lietuvių kalbos tarmėse. Šis veiksmažodis turi semantinių atitikimų ne tiek su rusėnu kalba, kiek su senąją rusų – jos žodynuose paliudytos visos lietuvių kalboje vartojamos reikšmės. Trys *sūdyti* reikšmės galėtų būti paaiškinamos per darybą iš *sūdas*. *Sūdyti* su reikšmėmis ‘nagrinėti bylą teisme, teisti’, ‘smerkti’, ‘spręsti, manyti’ galėtų būti faktityvas iš *sūdas* ‘teismo sprendimas, nuosprendis, bausmė; sprendimas’ (‘daryti sūdą (teismą)’), ‘nuomonės reiškimas, vertinimas’ (‘daryti sūdą (daryti vertinimą, reikšti nuomonę)’). Tuo tarpu veiksmažodžio reikšmė ‘patarti’ negali būti paaiškinta per darybą, kas rodo, kad *sūdyti* greičiau yra skolinys iš slavų, o ne lietuvių kalbos derivatas.

Vis dėlto formalių priežasčių, kodėl *sūdyti* negalėtų būti vedinys iš *sūdas*, nėra. *-Y(ti)*, *-i(ja)*, *-i(jo)* vediniai paprastai yra denominatyvai, kitokių kamienų nei *-i-* pamatinių žodžių vediniai kirčiuojami šaknyje, pirmajame skiemenyje, kirtis paprastai yra cirkumfleksinis (Otrębski 1965: 390). Šiuo atžvilgiu *sūdyti* panašus į *būbnyti* (pastarasis veiksmažodis priskirtas skoliniams dėl savo reikšmės kategorijos). Nors kaip tik būdinga faktityvams *-y(ti)*, *-i(ja)* darybai, *sūdyti*, turėdamas visišką reikšmės atitikmenų senojoje rusų kalboje, vertintinas kaip senas skolinys iš šios slavų kalbos, o ne lietuvių kalbos darinys. Tą paremia ir J. Otrębskio pastebėjimas, jog slavų kalbos veiksmažodžiai su pagrindu *-i-* lietuvių kalboje gauna priesagas *-y(ti)*, *-i(ja)*. Kaip lietuvių kalbos vedinys gali būti vertinamas *sūdyti* variantas *sūdinti*, *sūdina*, *sūdino* ‘nuteisti’, užrašytas tik Chilinskio Biblijoje, nes priesaga *-inti* skoliniams visiškai nebūdinga.

Fonetika taip pat rodo skolinimąsi iš rytų slavų, dėsninę atliepimą r. sl. [u] > liet. [u]. Lenkų kalboje esantis veiksmažodis *sądzić*, *sędzić*, randamas J. Vujeko postilėje, K. Sirvydo raštuose ir etimologiniuose slavų kalbų žodynuose, lietuvių kalboje nebūtų virtęs *sūdyti*. *Sūdyti* į lietuvių kalbą

greičiausiai yra atėjęs dar prieš atsiskiriant rusėnų kalbai. Apie tai byloja ir labai dažnas šio skolinio vartojimas senuosiuose lietuvių kalbos raštuose. Be to, *sūdyti* paliudytas visuose senųjų raštų variantuose, yra užrašytas šiaurės žemaičių, vakarų aukštaičių, pietų aukštaičių, rytų aukštaičių patarmėse.

§ 4. Triūbyti, -ija, -ijo. Dar vienas veiksmazodis, kurį galima nagrinėti kaip galimą lietuvių kalbos vedinį, yra *triūbyti, -ija, -ijo* 1. ‘pūsti trimitą, dūduoti’; 2. ‘garsiai verkti, rékti’; 3. ‘godžiai gerti, sriaubti, maukti’ (LKŽ).

Raštai: a) vertimai iš lenkų kalbos: S. M. Slavočinskio giesmynas (Vilnius, 1646); b) vertimai iš kitų kalbų: Chilinskio Biblija (Londonas, 1660); c) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642). Paliudijimų yra vidurinio ir rytinio varianto lietuvių kalbos šaltiniuose.

Lietuvių kalbos tarmės: *triūbyti, -ija, -ijo* užrašytas ir lietuvių kalbos patarmėse: rytų aukštaičių vilniškių (Lazūnai; Vitebsko sr.: Apsas; Gardino sr.: Gervėčiai; Švenčionys; Ignalinos r.: Daugėliškis), panevėžiškių (Biržų r.: Papilys; Radviliškio r.: Šaukotas), kupiškėnų (Kupiškio r.: Šimonys), uteniškių (Utenos r.: Daugailiai, Vyžuonos, Leliūnai; Rokiškio r.: Pandėlys), anykštėnų (Anykščiai); vakarų aukštaičių kauniškių (Šakių r.: Žemoji Panemunė, Slavikai; Vilkaviškio r.: Bartninkai; Marijampolės r.: Daukšiai) ir šiauliškių (Joniškio r.: Žagarė); pietų žemaičių raseiniškių (Kelmės r.: Žalpai).

Senųjų slavų kalbų duomenys: len. *trąbić, trębić* ‘dmąc w trąbę powodować wydawanie przez nią dźwięku’ (SS T. 9, 183); len. *trąbić* ‘graniem na trąbie dawać sygnał, znak jakiś’ (SJP XVII); rus. *трубуму, трѣбуму* ‘играть на трубе’ (SDJ T. 6, 1006).

Slavų kalbų tarmių duomenys: ukr. *трубіму* ‘трубити’ (ESUM T. 5, 653); len. *trąbić* 1. ‘grać na trąbie, dąć w trąbę’; 2. ‘rozgłaszać, obwieszczać, ogłaszać’; 3. ‘krzyczeć głośno’; 4. ‘trąbić za kim = przyczyniać się za kim usilnie, przemawiać, orędownąć za nim’; 5. ‘myśl. wydawać głos właściwy wilkowi, wyc jak wilk’ (SJP T. 7, 103).

Žodžių reikšmės lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie.	len.	rusėnų	brus.	ukr.	rus.
1. pūsti trimitą, dūduoti; duoti ženklą trimituojant;	+/+	+/+	... ^{iv} /0	0/...	0/+	+/...
2. garsiai verkti, rékti;	(+)/+	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
3. godžiai gerti, sriaubti, maukti;	-/+	-/-	.../0	0/...	0/-	-/...
4. skelbti;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
5. stengtis kieno nors labui;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...

6. staugti kaip vilkui.	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
-------------------------	-----	-----	-------	-------	-----	-------

K. Sirvydas *triūbyti* žodyne pateikia kaip vertimą į lietuvių kalbą iš lenkų kalbos *trąbić* ‘pūsti trimitą, dūduoti’. Taip pat skolinys randamas prie lenkų kalbos įrašo *dukam / trąbię w róg* ‘pučiu į ragą’. Nors lenkų kalbos veiksmažodis *trąbić* artimas *triūbyti*, pastarasis galėtų būti kilęs tik iš rytų slavų (*труба* taip pat nenagrinėtinas). Žinoma, kad senojoje rusų kalboje būta veiksmažodžio *трубу*, todėl pagal analogiją tikėtina, kad ir rusėnų kalboje buvo vartotas toks veiksmažodis. Tačiau kol kas to įrodyti neįmanoma, todėl galima teigti tik apie kilmę iš senosios rusų kalbos. Be to, galima nagrinėti tikimybę, kad *triūbyti* yra derivatas, nes lietuvių kalboje yra vartojamas daiktavardis *triūbà* 1. ‘vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas’ (LKŽ, Kudzinowski); 2. ‘vamzdis’ (LKŽ); 3. ‘šulinio rentinys’ (LKŽ); 4. ‘kamino vamzdis’ (LKŽ); 5. ‘žiūronas’ (LKŽ).

Raštai: a) vertimai iš lenkų kalbos: M. Petkevičiaus katekizmas (Vilnius, 1598); M. Daukšos postilė (Vilnius, 1599); S. M. Slavočinskio giesmynas (Vilnius, 1646); J. Jaknavičiaus „Lenkiškos ir lietuviškos evangelijos“ (Vilnius, 1647); „Knyga nobažnystės“ (Kėdainiai, 1653; Karaliaučius, 1684); b) vertimai iš kitų kalbų: Chilinskio Biblija (Londonas, 1660); c) originalūs kūriniai: K. Sirvydo „Dictionarium trium lingvarum“ (Vilnius, 1620, 1642); K. Sirvydo „Punktai sakymų“ (Vilnius, 1629, 1644). Skolinys buvo paliudytas viduriniame ir rytiniame raštų variantuose.

Lietuvių kalbos tarmės: daiktavardis užrašytas rytų aukštaičių vilniškių (Lazūnai; Ignalina; Ignalinos r.: Vidiškės, Rimšė; Vitebsko sr.: Apsas), panevėžiškių (Panevėžio r.: Karsakiškis; Radviliškio r.: Pašušvys; Ukmergės r.: Želva), uteniškių (Rokiškio r.: Juodupė, Žiobiškis; Utenos r.: Kuktiškės, Kirdeikiai; Molėtų r.: Alanta (Alunta); Molėtai), kupiškėnų (Kupiškio r.: Šimonys, Antašava, Salamiestis; Kupiškis), anykštėnų (Anykščių r.: Kavarskas, Debeikiai); vakarų aukštaičių kauniškių (Šakių r.: Kudirkos Naumiestis, Griškabūdis; Marijampolės r.: Dauškiai; Jurbarkas) ir šiauliškių (Šiaulių r.: Gruzdžiai); pietų aukštaičių (Druskininkai); vakarų žemaičių (Klaipėdos r.: Priekulė); šiaurės žemaičių (Mažeikių r.: Renavas) patarmėse.

Senųjų slavų kalbų duomenys: len. *trąba* ‘pewien dęty blaszany instrument muzyczny, tuba’ (SS T. 9, 523); rus. *труба, труба* 1. ‘рукавь изъ твердаго вещества, трубка’; 2. ‘труба, музыкальный инструмент’; 3. ‘труба водопроводная, акведукъ, каналъ’ (SDJ T. 3.2, 1004);

Slavų kalbų tarmių duomenys: ukr. *труба* ‘довгий порожнистий предмет; духовий музичний інструмент, (присудкове слово) кінець, загибуль; (димохід)’ (ESUM T. 5, 653); len. *trąba* 1. ‘narzędzie muzyczne dęte, metalowe’; 2. ‘naczynie do picia trunków, waltornia’; 3.

‘przedłużenie nosa, zwykle ruchliwe, chwytnie’; 4. ‘tuba’; 5. ‘rura, koryto’; 6. ‘kominek do samowara, komin’; 7. ‘jajowód’ (SJP T. 7, 103).

Žodžių reikšmės lietuvių ir slavų kalbose:

Reikšmės	lie.	len.	rusėnų	brus.	ukr.	rus.
1. vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas;	+/+	+/+	.../0	0/...	0/+	+/...
2. vamzdis;	-/+	-/-	.../0	0/...	0/-	+/...
3. šulinio rentinys;	-/+	-/-	.../0	0/...	0/-	-/...
4. kamino vamzdis;	-/+	-/-	.../0	0/...	0/-	-/...
5. žiūronas;	-/+	-/-	.../0	0/...	0/-	-/...
6. vamzdelis;	-/-	-/-	.../0	0/...	0/-	+/...
7. indas gėrimams;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
8. straublys;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
9. lovy;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
10. virdulio vamzdelis;	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...
11. kiaušintakis.	-/-	-/+	.../0	0/...	0/-	-/...

M. Daukša ir K. Sirvydas *triūbà* vartojo vietoj lenkų kalbos daiktavardžio *trąba* ‘vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas’. K. Sirvydo „Punktų sakymų“ lenkiškame tekste irgi randamas daiktavardis *trąba*. Akivaizdu, jog skolinio šaltiniu galėjo būti tik rytų slavų kalbos. Dėl nepasirodžiusių kai kurių senosios baltarusių ir ukrainiečių kalbų žodynų tomų, pateikti rusėnų kalbos *triūbà* atitikmens neįmanoma, bet atkreiptinas dėmesys, kad senojoje rusų kalboje yra paliudytas daiktavardis, galėjęs duoti tokį skolinį – *mpыба*.

Tiek veiksmažodis *triūbyti*, tiek daiktavardis *triūbà* yra paliudyti vidurinio ir rytinio varianto lietuvių kalbos šaltiniuose. Abu šie žodžiai gausiai užrašyti rytų aukštaičių, vakarų aukštaičių patarmėse. Veiksmažodis užrašytas ir pietų žemaičių raseiniškių šnektoje, o tuo tarpu daiktavardis dar randamas ir pietų aukštaičių, vakarų ir šiaurės žemaičių patarmėse. Taigi, *triūbà* paliudytas plačiau, bet kai kurios jo reikšmės sutinkamos tik tarmėse.

Žodžių reikšmių lietuvių kalboje lyginimas:

<i>Triūbyti</i>	lie.	<i>Triūbà</i>	lie.
1. pūsti trimitą, dūduoti; duoti ženklą trimituojant;	+/+	1. vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas;	+/+
2. garsiai verkti, rėkti;	(+)/+		
3. godžiai gerti, sriaubti, maukti.	-/+		
		2. vamzdis;	-/+
		3. šulinio rentinys;	-/+
		4. kamino vamzdis;	-/+

	5. žiūronas.	-/+
--	--------------	-----

Slavų kalbų tarmių tomiai su paliudytais galimais atitikmenimis dar nėra pasirodę. Taip pat vis dar neišleistas istorinio rusėnų kalbos žodyno, didžiausio šios kalbos šaltinio, tomas, į kurį būtų įtraukta (kirilų) raidė *m*, o kituose rusėnų kalbos žodynuose *mpyбumu* nepaliudytas. Bet atitinkamas veiksmažodis yra aptinkamas jau senojoje rusų kalboje ir bent jau pirmoji reikšmė ‘pūsti trimitą, dūduoti; duoti ženklą trimituojant’ joje randama. Lietuvių kalbos ir lenkų kalbos veiksmažodis *trąbic* taip pat turi semantinių atitikimų. Būtina paminėti, kad lenkų kalboje yra vartojamas ir veiksmažodis *trąbczyć*, kurio reikšmė atitiktų lietuviškąją ‘godžiai gerti, sriaubti, maukti’ (SJP T. 7, 103). Įmanoma, kad ši reikšmė yra vėlesnio kontakto rezultatas ir tokiu atveju labiau tikėtina, kad *triūbyti* yra skolinys, o ne vedinys iš *triūbà*.

Darybinių kliūčių, kad *triūbyti* būtų siejamas su *triūbà*, nėra – lygiaskiemieniai *-y(ti)* vediniai paprastai visi be išimties yra denominatyvai. Pastovus veiksmažodžio kirtis šaknyje rodo, kad pamatinis žodis yra ne *-i-* kamieno vardažodis, cirkumfleksas taip pat patvirtina, kad pamatiniu žodžiu galėtų būti daiktavardis *triūbà* (šokinėjantis kirtis). Bet senuosiuose raštuose yra paliudyta tik viena *triūbyti* reikšmė. Ja remiantis *triūbyti* gali būti paaiškinamas kaip instrumentinės reikšmės vedinys iš *triūbà* ‘vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas’, bet *-y(ti)*, *-i(ja)* priesagų veiksmažodžiai negali būti instrumentinės reikšmės vediniai. Šis atvejis analogiškas *būbnyti*, t. y. dėl darybos kategorijos veiksmažodis vertintinas kaip skolinys, o ne lietuvių kalbos darinys.

Etimologiniame slavų kalbų žodyne pateikiama, kad lenkų kalbos *trąbic* ir baltarusių kalbos *mpyбumu* yra veldiniai iš **(ob)trąbiti* (ESSJ T. 30, 213). W. Smoczyński etimologiniame lietuvių kalbos žodyne rašoma, kad *triūbyti* yra perdirbinys iš senesnės formos *trūbyti*, pasiskolintos iš baltarusių kalbos (Smoczyński 2007: 690). Tokiu atveju fonologiniu atžvilgiu *trūbyti* > *triūbyti* būtų dėsningas skolinys iš *mpyбumu*.

§ 5. Apibendrinimas. Pateikti lietuvių kalbos senųjų raštų veiksmažodžiai *būbnyti*, *-ija*, *-ija*, *sūdyti*, *-ija*, *-ojo*, *triūbyti*, *-ija*, *-ijo* galėtų būti nagrinėjami kaip galimi lietuvių kalbos derivatai. Tokią galimybę leidžia veiksmažodžių priesagos *-y(ti)*, *-i(ja)*, *-i(jo)*, kurios būdingos ne tik slaviškos kilmės veiksmažodžiams, bet ir lietuvių kalbos vediniams, ir tuo pačiu metu, kaip ir veiksmažodžiai, paliudyti vardažodžiai galėję būti pamatiniais žodžiais. Po analizės ryškėja, kad vis dėlto *būbnyti*, *-ija*, *-ija*, *sūdyti*, *-ija*, *-ijo*, *triūbyti*, *-ija*, *-ijo* vertintini kaip skoliniai iš rytų slavų, o ne lietuvių kalbos derivatai.

Santrumpos

- DP – *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai.*
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы.*
- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков.*
- ESUM – *Етимологічний словник української мови.*
- HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы.*
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas.*
- MDSUM – *Матеріали до словника писемної та книжної української мови.*
- SDJ – *Словарь древнерусского языка.*
- SDJ XI–XIV – *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.).*
- SGP – *Słownik gwar polskich* (Karaś, Mieczysław (red.)).
- SGPK – *Słownik gwar polskich* (Karłowicz, Jan (red.)).
- SJP – *Słownik języka polskiego.*
- SJP XVII – *Słownik języka polskiego XVII w.*
- SPol – *Słownik polszczyzny XVI wieku.*
- SRJ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.*
- SRNG – *Словарь русских народных говоров.*
- SS – *Słownik staropolski.*
- SSM – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*

Šaltiniai ir literatūra

1. Ambrazas, Vytautas; Morkūnas, Kazys (sud.), 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
2. Fraenkel, Ernst, 1962: *Litauisches etymologisches wörterbuch*, Heidelberg: Winter.
3. Jaknavičius, Jonas, „*Ewangeliė Polskie y Litewskie*“. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=9>.
4. Jakšienė, Vida; Palionis, Jonas (sud.), 1995: *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
5. Jakulis, Antanas, 1995: „*Knygos Nobažnytės*“ *leksika (I dalis)*, Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
6. Karaś, Mieczysław (red.), *Słownik gwar polskich*, t. I–III, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Polska Akademia Nauk, 1981–1989.

7. Kardelis, Vytautas, 2003: *Rytų aukštaičių šnektų slavizmų fonologijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
8. Karłowicz, Jan; Kryński, Adam; Niedźwiedzki, Władysław (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa: 1900–1927.
9. Karłowicz, Jan (red.), *Słownik gwar polskich*, t. I–V. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1901–1911.
10. Kudzinowski, Czesław; Otrębski, Jan (sud.), 1958: *Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy Testament*, t. II, Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
11. Kudzinowski, Czesław, 1964: *Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy Testament*, t. III, Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
12. Kudzinowski, Czesław, 1977: *Indeks-słownik do „Daukšos postilė“*, Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
13. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt>
14. Otrębski, Jan, 1965: *Gramatyka języka litewskiego, t. II: Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe.
15. Pakalka, Kazys (sud.), 1979: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Moksas.
16. Pakalka, Kazys (sud.), 1997: *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
17. Palionis, Jonas, 1967: *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.
18. Palionis, Jonas (sud.), 2000: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos.
19. Pociūtė, Dainora (sud.), 2004: *Knyga Nobažnystės krikščioniškos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
20. Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches wörterbuch*, Bern: Francke.
21. Sabaliauskas, Algirdas, 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Moksas.
22. Skardžius, Pranas, 1996: *Rinktiniai raštai*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
23. Slavočinskis, Saliamonas Mozerka, „*Giesmes tikiemoy katholickam pridiarancias*“. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=10>.
24. *Słownik języka polskiego XVII w.* Prieiga per internetą <http://sxvii.pl>.
25. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I–XXXV, Wrocław – Warszawa – Kraków: 1966–2011.
26. *Słownik prasłowiański*, t. I–VI, Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1974–1991.

27. Smoczyński, Wojciech, 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
28. Specht, Franz (sud.), 1929: *Sirvydas Konstantinas, Punktai sakymų*, t. I, II, Göttingen.
29. Urbańczyk, Stanisław (red.), *Słownik staropolski*, t. I–XI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: 1953–2002.
30. Urbutis, Vincas, 1992: Senosios lietuvių kalbos slavizmai, *Baltistica* 27(1), 4–41.
31. Urbutis, Vincas, 1993: Senųjų slavizmų kilmės įvairovė, *Baltistica* 28(1), 91–101.
32. Zinkevičius, Zigmantas, 1974, S. M. Slavočinskio giesmyno (1646 m.) kalba, *Žodžių formos ir jų vartosena*, 135–170.
33. Zinkevičius, Zigmantas, 1988: *Lietuvių kalbos istorija. t. 3: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.
34. Вялкина Людмила Васильевна; Лукина Галина Николаевна (red.), *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*, t. I–VIII, Москва: 1988–2008.
35. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, t. I–XXXIII, Мінск: 1982–2013.
36. Гумецка, Лукія Лук'янівна; Керницький І. М. (red.), *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, t. I–II, Київ: Наукова думка, 1977–1978.
37. *Етимологічний словник української мови*, t. I–V, Київ: Наукова думка, 1982–2006.
38. *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, t. I–XXVIII, Москва: Наука, 1975–2008.
39. *Словарь русских народных говоров*, t. I–XLII, Москва – Ленинград – Санкт-Петербург: 1965–2008.
40. Срезневский, Измаил Иванович (red.), *Словарь древнерусского языка*, t. I–II, Москва: Книга, 1989.
41. Супрун, Адам Евгеньевич; Калюта, Александр Михайлович, 1981, *Введение в славянскую филологию*, Минск: Вышэйшая школа.
42. Темчинас, Сергеюс, 2012: О времени и условиях становления русской мовы в качестве литературного языка, *Новые слова ў мовазнаўстве: матэрыялы V Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, 47–53.
43. Тимченко, Євген Костянтинович (sud.), *Матеріали до словника писемної та книжної української мови*, t. I–II, Київ – Нью-Йорк: Національна академія наук України, 2002–2003.
44. Цыхун, Геннадий Афанасьевич, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, t. I–XIII, Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2010.
45. Чекмонас, Валерий, 1988: *Введение в славянскую филологию*, Вильнюс: Мокслас.
46. *Этимологический словарь славянских языков*, t. I–XXX, Москва: Наука, 1974–2003.

ⁱ ESBM, ESSJ, ESUM, HSBM, MDSUM, SDJ, SDJ XI–XIV, SGP, SGPK, SJP, SJP XVII, SPol, SRJ XI–XVII, SRNG, SS, SSM.

ⁱⁱ Pateikiama remiantis LKŽ.

ⁱⁱⁱ + – duomenys yra, - – duomenų nerasta, 0 – duomenų negali būti dėl kalbų raidos, ... – trūksta duomenų dėl žodynų tomų trūkumo, (+) – reikšmė paliudyta vėlesniuose lietuvių kalbos raštuose. Pirmojoje pozicijoje pateikiami senųjų kalbų, raštų duomenys, po / – tarmių.

^{iv} Nors kiti du rusėnų kalbos šaltiniai (SSM ir MDSUM) yra pilni, jų leksika gana ribota, todėl nustatant rusėnų kalbos duomenis iš esmės remiamasi HSBM, kurio išleista 33 tomai (iki *треснутися*).

Gauta 2014-02-27

Priimta 2014-03-31

ANŽELIKA SMETONIENĖ
Lietuvių kalbos instituto doktorantė
[anzelika.smetoniene@gmail.com]